

İstanbul Bilgi Üniversitesi

İstanbul'da Kültürel Çeşitliliğin Sivil Toplum Aktörlerini

Güçlendirme ve Kapasite Geliştirme Projesi

**“ÇÖZÜM/MÜZAKERE” SÜRECİNİN İSTANBUL'DAKİ KÜRT YAYINEVLERİ VE
YAYINCILIĞINA ETKİSİ**

Tufan Sünbül

İstanbul, 2018

1. Giriş	2
2. Tarihsel-Kavramsal Çerçeve	5
3. Kavramsal/Kuramsal Çerçeve ve Metodoloji	7
4. Siyasal-Kamusal Alanın Kürtlere ve Kürtçeye Açılması	9
4.1. Devlet	9
4.2. Devlet Dışı Aktörler	10
4.2.1. Nûbihar Yayınevi	11
4.2.2. Avesta Yayınevi	13
4.2.3. Aram Yayınevi	14
4.2.4. Vate Yayınevi	15
5. “Çözüm/Müzakere” Sürecinin Kürt(çe) Yayınevlerine ve Yayıncılığına Etkisi	16
5.1. Devrilen Masa ve Kitap	20
5.2. Yayınevleri Özelinde “Çözüm” Süreci ve Sona Ermesi	23
5.2.1. Nûbihar Yayınevi	23
5.2.2. Avesta Yayınevi	25
5.2.3. Vate Yayınevi	26
5.2.4. Aram	27
6. Sonuç	28
Kaynakça	31

1. Giriş

Matbaanın Avrupa'da 1450 yılında Alman bilim insanı Johannes Gutenberg tarafından kurulması ile beraber kitapların sayısı artmış, artık bilgi ve fikirler çok daha hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır.¹ Bu gelişmelerden Osmanlı İmparatorluğu geç de olsa etkilenmiştir. Osmanlı'ya matbaa 1727 yılında İbrahim Müteferrika tarafından getirilmiştir. Matbaanın gelmesiyle beraber Osmanlı'da kitap yayıncılığı da artmıştır. Matbaanın Osmanlı'ya gelmesiyle beraber Kürtler de basın ve kitap yayıncılığına başlamışlardır. Matbaa Osmanlı İmparatorluğu döneminde Kürt kentlerinde (Bitlis: 1865, Diyarbakır:1868, Van:1889) ilk kez 1860'lı yılların sonunda görülmeye başlandı.² Bu matbaalar devlet tarafından kurulduğu için yalnızca Türkçe yayınlar basılıyordu.³

Liceli Kurdîzâde Ahmed Ramiz ve Mutkili Xelîl Xeyalî (Halil Hayali) Bey tarafından 1908'de İstanbul'da, Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtçe kitap basılan ilk matbaa kurulmuştur.⁴ Bu tarih aynı zamanda Meşrutiyet döneminin başlangıcıdır ve Meşrutiyet'in getirmiş olduğu görece özgür ortamdan Kürtler de cemiyetler kurarak ve bunlar üzerinden gazete ve dergiler basarak yararlanmışlardır.

Ulusçuluk fikrinin etkili olduğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nu paramparça ettiği yıllarda Kürt aydınları ve mirleri de bundan etkilenerek Kürt ulusunu yaratmaya çalışmışlardır. Osmanlı dönemi Kürt kimlik ve ulus inşasında, farklı ulus inşalarına benzer şekilde gazete, dergi ve kitap gibi matbaacılık faaliyetlerinin önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Meşrutiyet'in ilanı, Kürt mirlerinin, çocuklarının İstanbul'da bulunması⁵ ve iyi bir eğitim almış olmaları, ulusçuluk fikrinden etkilenmeleri ve matbaanın gelişmesi gibi nedenlerden dolayı basın-yayın faaliyetleri artmıştır.

¹ Bu çalışma, İstanbul'da farklı etnik ve kültürel alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum aktörlerine yönelik olarak 1 Nisan 2017- 31 Mart 2018 tarihleri arasında İstanbul Bilgi Üniversitesi bünyesinde düzenlenen *İstanbul'da Sivil Toplum Aktörlerini Güçlendirme ve Kapasite Geliştirme* eğitim projesi kapsamında hazırlanmıştır.

² Amir Hassanpour, Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil 1918-1985.

³ A.g.e., s. 277.

⁴ M. Şükrü Hanioglu, Bir Siyasal Düşünür Olarak Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi, s. 84

⁵ Osmanlı Devleti'nin merkezileşme politikaları karşısında ayaklanan Kürt mirliklerinin çoğu tasfiye edilmiş ve mirler aileleriyle birlikte İstanbul'a sürgüne gönderilmişlerdir. Sürgün döneminde mirlerin ve çocuklarının Kürdistan'a dönmesi yasaklanmıştır. Mir çocukları, dönemin en iyi okullarında eğitim görüp devlet kademesinde önemli görevler almışlardır.

Benedict Anderson'a göre yeni ulusal toplulukların hayal edilebilirliğine asıl olumlu etkide bulunan iletişim teknolojisi matbaadır.⁶ Ortak aidiyet ve bilincin gelişmesinde matbaanın rolü çok önemlidir. Bunun farkında olan dönemin Kürt aydınları da matbaayı olabildiğince etkin kullanmaya çalışmışlardır.

Bugün hala matbaanın bilginin farklı coğrafyalara ve insanlara erişmesinde, ortak bir kimlik, düşünce ve ulusun oluşmasında aktif bir rol oynadığı söylenebilir. Bu çalışmada da Kürt ulusu/kimliği inşasında rol alan ve İstanbul'da⁷ Kürtçe yayıncılık yapan dört yayınevini (Nûbihar, Avesta, Aram, Vate) yayın politikalarının son on yıldaki siyasal dalgalanmadan nasıl etkilendiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın “Tarihsel-Kavramsal Çerçeve” bölümünde Kürtlerin İstanbul'a ilk gelişleri ve matbaacılık faaliyetlerinin niçin İstanbul'da başladığı anlatılmaktadır. “Kavramsal/Kuramsal Çerçeve ve Metodoloji” bölümünde de bu çalışmayı yaparken izlemiş olduğum yöntemler, çalışmanın üzerine inşa edildiği kavramsal/kuramsal çerçeve ve niçin 2006-2017 arası dönemleri seçtiğim anlatılmaktadır. “Siyasal-Kamusal Alanın Kürtlere ve Kürtçeye Açılması” bölümünde Kürtçenin Cumhuriyet dönemi asimilasyon politikalarından 1990'lı yıllardaki inkâr politikalarına değin kamusal alanda görünmemesine değinilmiş ve Kürtçe üzerinde var olan yasağın kalkması “Devlet” ve “Devlet Dışı Aktörler” alt başlıkları altında anlatılmıştır. “Devlet Dışı Aktörler” kısmının alt bölümleri olarak, kamusal alanın Kürtlere ve Kürtçeye açılmasıyla beraber farklı ideolojik-politik yaklaşımları benimseyen Kürt(çe) yayınevleri ele alınmaktadır. “Çözüm/Müzakere Sürecinin Kürt(çe) Yayınevlerine ve Yayıncılığına Etkisi” bölümü ise belki de bu çalışmanın en önemli kısmıdır. Çalışma boyunca karşıma çıkan en önemli siyasal gelişme “çözüm” sürecinin başlaması ve bitmesi oldu. Bu bölümde “çözüm” sürecinin olumlu havasının Kürt(çe) yayınevlerini ve yayıncılığını nasıl etkilediği açıklanmaya çalışılmıştır. Devlet tarafından Kürtçeye yönelik atılan olumlu adımlar ve Kürtçe üzerindeki olumlu hava yaptığım görüşmelerden hareketle örneklendirilmiştir. Bu olumlu havada Cumhuriyet döneminden günümüze basılan Kürtçe kitapların istatistikleri bir tablo ve grafikte gösterilip yorumlanmıştır.

Bir diğer alt başlık olan “Devrilen Masa ve Kitap”ta Kürtçe yayıncılığın “çözüm” sürecinin bozulmasından sonra karşılaştığı ekonomik zorluklar, hukuki baskılar, yasaklamalar, dağıtım

⁶ Benedict Anderson, Hayali Cemaatler, s. 58

⁷ Aram Yayınevi her ne kadar uzun yıllar İstanbul'da olan merkezini daha sonra Diyarbakır'a taşısa da gerek matbaasının ve okuyucu kitlesinin önemli oranda burada olması gerekse de burada iki tane faal şubesinin bulunmasından dolayı bu çalışmaya dahil edilmiştir.

gibi sorunlar detaylandırılmıştır. Daha sonra “çözüm” sürecinin bozulması yayınevlerinin özelinde incelenmiş ve sonuç kısmında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. Tarihsel-Kavramsal Çerçeve

İstanbul, geçmişten bugüne farklı halkların beraber yaşadığı ve kültürel çeşitlilik açısından çok zengin bir kent olmasıyla beraber, Türkiye’de yaşayan bütün halklar için de kültürel, sanatsal ve edebi uğraşlarını ifa edecek bir mekân ve yaşam alanı olmuştur. İstanbul aynı zamanda birçok medeniyete ev sahipliği ve başkentlik yapmıştır. Bilindiği gibi Bizans İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti’nin de payitahtıdır.

İstanbul’u önemli kılan bir diğer yönü de ilklerin bu şehirde gerçekleşmiş olmasıdır. Bu ilkler arasında matbaa önemli bir yer tutar. Osmanlı Devleti’nde matbaa ilk defa 1727 yılında şeyhülislamın icazet vermesiyle İbrahim Müteferrika tarafından İstanbul’a getirilmiştir. Matbaanın İstanbul’a gelmesiyle beraber neşriyat, basım-yayım faaliyetleri artmıştır. Matbaa daha sonra Osmanlı’nın diğer vilayetlerine her ne kadar yayılmışsa da İstanbul hep merkez olarak kalmıştır. Bugün bile İstanbul yayıncılık açısından merkezi bir öneme sahiptir. Basım-yayım faaliyetlerinin çoğalmasında Osmanlı’da yaşayan çoğu tebaa gibi Kürtleri de etkilemiştir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren İstanbul, Kürt entelijansiyasının ve siyasal, kültürel faaliyetlerinin merkezi olmuştur. Nitekim Türkiye’de ilk Kürtçe kitap 1844 yılında İstanbul’da basılmıştır. Bu kitap, ünlü Nakşibendi Şeyhi Mewlana Xalid’in Diwan adlı eseridir.⁸ Hicri 1260 (1844) yılında basılan bu kitapta Hewrami lehçesiyle yazılan birkaç parça ile birlikte çoğunlukla Arapça ve Farsça şiirler vardır.⁹ Mewlana Xalid’in Diwan’ı Kürtlerin matbaasında veya Kürt cemiyetleri tarafından değil, bizzat devlet matbaasında basılmıştır.

Ulema, aydın sınıfının ve özellikle de Kürt mirliklerinin İstanbul’a gelmesiyle beraber Kürtlerin geç de olsa basım-yayım faaliyetlerine giriştiğini görmekteyiz. İlk Kürtçe kitabın İstanbul’da basılmasından (1844) Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanına kadar (1923) Arap harfleriyle basılan Kürtçe kitapların sayısını Malmîsanij 20 olarak vermektedir. Bunlardan sadece bir tanesi Diyarbakır’da, biri Kahire’de, diğerleri İstanbul’da yayımlanmıştır.¹⁰ Kürtçe kitaplar sadece Arapça ile değil, farklı alfabelerle de basılmıştır. Bu alfabelerden biri de Ermeni alfabesidir. Yine Malmîsanij’in verdiği bilgilere göre 1856-1911 döneminde

⁸ M. Malmîsanij, Türkiye ve Suriye’de Kürtçe Kitap Yayıncılığının Dünü ve Bugünü, s. 34.

⁹ Amir Hassanpour, Kürdistan’da Milliyetçilik ve Dil 1918-1985, s. 298.

¹⁰ M. Malmîsanij, Türkiye ve Suriye’de Kürtçe Kitap Yayıncılığının Dünü ve Bugünü, s. 34.

İstanbul'da en az beş Kürtçe İncil ve bir Kürtçe alfabe kitabı Ermeni harfleriyle yayımlanmıştır.¹¹

Mesûd Serfiraz'a göre Osmanlı Devleti'nde gazetecilik ve yayıncılığın en fazla revaçta olduğu dönemler Meşrutiyet dönemleridir. Özellikle II. Meşrutiyet ile beraber matbaacılığın serbest bırakılması ve sansürün kaldırılması gazeteciliğin ve yayıncılığın artmasında iki önemli olaydır. Bu dönemde, çok kısa bir süre içinde onlarca gazete yayımlanıyor, hatta İstanbul'da günlük gazetelerin sayısı elliye ulaşıyor.¹² Fakat bu özgürlük de uzun sürmez ve 31 Mart Vakası gerçekleşir. Bu vakıdan sonra basım-yayım yine yasak ve sansüre uğrar. Birçok Kürt yayın organı İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından kapatılır. Meşrutiyet Dönemi ve sonrasındaki bu durum, politik gelişmelerin basın ve yayıncılık faaliyetlerini doğrudan etkilemesinin çarpıcı bir örneğini oluşturur. Bu çalışmada da 2006-2017 yıllarında Türkiye siyasal alanındaki dalgalanmanın Kürt(çe) yayıncılığındaki izdüşümü üzerine odaklanılacaktır. Kısacası, politik gelişmelerin ve atmosferin Kürt(çe) yayıncılığa nasıl bir etki yaptığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

¹¹ M. Malmisanij, Osmanlı Döneminde Yazılan Kürtçe Eserler Üzerine, s.59.

¹² Taner Aslan'dan akt. Mesûd Serfiraz, Kurd, Kitêb, Çapxane, s. 14.

3. Kavramsal/Kuramsal Çerçeve ve Metodoloji

Benedict Anderson'a göre "ulus" hayal edilmiş bir siyasal topluluktur. Renan da, "ancak bir ulusun özü tüm bireylerin ortak pek çok şeye sahip olmaları ve aynı zamanda pek çok şeyi unutmış olmasıdır"¹³ der. Toplumun kendi hayali cemaatini kabul etmesi, milliyetçilik fikrinin gelişmesi ve kimliğin inşası da bu çerçevede oluşturulmuş düşünce ve inançların belli araç ve kurumlarla geniş toplumsal kesimlere ulaştırılması/benimsetilmesiyle mümkün olmaktadır. Bilindiği üzere bu araçların en önemlilerinden birini de gazete, dergi ve kitap gibi yayınlar oluşturmaktadır.¹⁴ Bu çalışma da Kürt(çe) yayınevlerinin Türkiye'nin son on yılındaki politik gelişmelerden, siyasi dalgalanma ve olaylardan nasıl etkilendiği ya da etkilenmediğini ortaya çıkarmaya çalışacaktır.

Çalışma kapsamında, 1990'lı yıllardan günümüze İstanbul'da Kürtçenin Kurmanci ve Kırmancki (Kırdki, Zazaki, Dımilki) lehçelerinde kitap basan dört yayınevi ile (Nûbihar, Avesta, Aram ve Vate) yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirdim. Bu dört yayınevinin farklı gelenekleri ve ideolojileri temsil ettiği, buna paralel bir yayın politikası izlediği söylenebilir.

2006-2017 yılları arasındaki dönemi seçmemin nedenini açıklayacak olursam: Henüz Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kürtçe konuşmak Şark Islahat Planı ile yasaklanmış, 82 Anayasası'yla beraber ise bu yasak (Ana)yasal bir hal almıştır. Ancak, bir yandan özellikle de Kürt siyasi hareketinin silahlı mücadeleye başlaması, Kürtçe propaganda yapması ve 90'lı yıllarda Avrupa'da Kürtçe TV'lerin kurulması, dergi ve gazetelerin çıkarılmaya başlaması, başka bir deyişle Kürtlerin ve Kürtçenin asimilasyon politikalarına direnmesi; diğer yandan Sovyetlerin dağılması, küreselleşmenin gelişen iletişim ve ulaşım teknolojileriyle hız kazanması, Türkiye'nin Avrupa Birliği kriterlerinin kabulü gibi yerel, bölgesel ve küresel farklı birçok etkenin sonucunda Kürtçe yasağı en azından resmi olarak 1992'de kaldırılmıştır. Yasağın kalkmasıyla beraber, fiili zorluklar ve engellemelere rağmen, İstanbul'da Kürtçe yayıncılık faaliyetleri başlamıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise son on yılın Kürtler açısından son derece önemli politik gelişmelere sahne olduğu söylenebilir. Kürt(çe) yayıncılığı da bu önemli politik gelişmelerden etkilenmiştir.

2006-2017 arası Türkiye siyasal hayatındaki dalgalanmaların Kürt(çe) yayıncılığına etkisini araştırmaya başladığımda, bu 10 yılın kendi içinde, yaşanan önemli gelişmelere (2005- 2012

¹³ Benedict Anderson, Hayali Cemaatler, s. 20.

¹⁴ Makalenin sınırlarını aşacağından kimlik ve toplum inşasında başat bir role sahip eğitim ve din gibi kurumlara/araçlara değinilmemiştir.

arasında PKK ve devlet arasındaki savaşın giderek yoğunlaşması, Kürt legal siyasi partilerinin kapatılması vb.) paralel bir şekilde birden fazla alt döneme ayrılabilceğini daha doğrusu ayrılması gerekeceğini düşünüyordum. Ancak yayınevleriyle görüşmeye başladıktan sonra, farklı gelenek ve ideolojilere sahip bu dört ayrı yayınevinin ortaklaştığı ve sürekli bir şekilde özellikle vurguladığı yegâne konu “çözüm/müzakere” süreci ve onun sonlandırılmasıydı. Kürtçe yayıncılığının yanı sıra İslami kimliği ile de ön plana çıkan Nûbihar Yayınevi’nden Süleyman Çevik, 28 Şubat sürecinin, bu yaşanan döneme -çözüm sürecinin bitmesinden sonrası- kıyasla çok daha “iyi” olduğunu ve bugünle karşılaştırıldığında “bahar” gibi olduğunu belirtmiştir.¹⁵ Diğer üç yayınevi de benzer biçimde kuruldukları yıllardan bugüne onları olumsuz etkileyen en önemli olayın “çözüm/müzakere” sürecinin bitmesi olduğunu söylediler. Bu yüzden de çalışmanın odağını “çözüm/müzakere” süreci ve onun bitmesi ile sınırladım. Ancak bu konuya geçmeden önce, kısaca, Kürtçe yayıncılığın özellikle 1990 sonrası serüvenine değinecek ve çalışma kapsamındaki yayınevlerini tanıtacağım.

¹⁵ Süleyman Çevik ile yapılan görüşme, Vezneciler, 13 Aralık 2017.

4. Siyasal-Kamusal Alanın Kürtlere ve Kürtçeye Açılması

Siyasal ve kamusal alanın 1990'lardan başlayıp 2000 sonrasında artan bir şekilde Kürtlere ve Kürtçeye açılması iki temel aktör üzerinden ele alınabilir: Devlet ve devlet dışı aktörler

4.1. Devlet

1990'lı yıllarda önemli değişiklikler oldu. 1991'de, Kürtçe yasağının önündeki en önemli engellerden biri olan 2932 sayılı Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun yürürlükten kaldırıldı. Böylece Kürtçe kitap ve süreli yayın yayımlamanın önü açılmış oldu. Nitekim yasağın kalkmasından sonra Nûbihar (1992), Avesta (1995), Aram (1997) ve Kürtçe kitap basan daha birçok yayınevi açılmaya başlamış ve bu durum doğrudan yayımlanan Kürtçe kitapların sayısına yansımıştır. Örneğin 1990'da Türkiye'de yayınlanan Kürtçe kitap sayısı 3 iken, 1991'de bu sayı 18'e, 1992'de ise 38'e ulaşmıştır.

Her ne kadar Kürtçe üzerindeki yasağın kalkması ve bunun yayıncılığa etkisi gözle görülür biçimde olumlu olsa da pratikte yasağın devam ettirilmeye çalışıldığı da bir gerçektir. Nitekim yasak olmamasına rağmen 2006'da bile Kürtçe adlar hakkında dava açıldığına rastlanabilmektedir. Kürtçe tabelaların dava açılarak kaldırılmaya çalışılması, Aram Yayınları'ndan çıkan Menaf Osman'ın Girê Şêran (Aslanlar Tepesi), Qahir Firat'ın Gulên Azadiyê (Özgürlük Gülleri) gibi kitapların toplatılması pratik yasaklamalara örnek verilebilir.¹⁶ Görüldüğü üzere resmîyette Kürtçe üzerinde yasağın kalmış bulunmasına rağmen pratikte yasak sürdürülmeye çalışılmaktadır.

3 Ağustos 2002'de Türkiye Büyük Millet Meclisi, Avrupa Birliği Uyum Paketi'ni kabul etti. Başta Kürtçe olmak üzere Türkçe dışındaki diğer dillere karşı fiili engellerin Avrupa Birliği Uyum Paketleri kapsamında azaldığı söylenebilir. Devletin resmi yayın organı olan TRT'de diğer dillerde kısa süreli yayınlar yapılmasından sonra 2008'de sadece Kürtçe için TRT 6'nın (Şeş)¹⁷ yayına başlaması ile Kürtçenin kamusal alanda daha görünür olduğu söylenebilir. Çözüm sürecinin olumlu havasıyla birlikte kanalın adı TRT Kurdî olarak değiştirilmiştir. Kanalın açılmasının gayri resmi nedeninin ise devletin, Kürt siyasi hareketinin Avrupa'dan yayın yapan televizyon ve radyolarının etkisini azaltmak istemesi olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, devlet, yasağın işlevsiz hale geldiğini görünce, bu adımlarla Kürt siyasi hareketinin politikaları neticesinde genişleyen bu alanı kendi denetimi altına almaya

¹⁶ M. Malmîsanij, Türkiye ve Suriye'de Kürtçe Kitap Yayıncılığının Dünü ve Bugünü, s. 50

¹⁷ TRT 6 (Şeş), Kürtçenin Kurmancî, Soranî ve Zazaca lehçeleriyle yayın yapmaktadır. 25 Aralık 2008'de test yayımına başlayan kanal, 1 Ocak 2009'da Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'na bağlı olarak normal yayına başlamıştır.

çalışmıştır. Nitekim görüşme yaptığım dört yayınevi de devletin Kürtçeye olan “yakın”lığıyla hem Kürt(çe) okuyucu hem de toplumun genelinin Kürtçeye ilgisi arasında doğru orantı olduğuna değinmişlerdir. Devletin, bu yönüyle Kürtçenin görünürlüğü ve kullanımı üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Bu etki doğrultusunda Kürtçenin kamusal alanda en fazla görünür olduğu ve bunun kitap yayıncılığına doğrudan yansıdığı dönem “çözüm/müzakere süreci” olmuştur. Bu dönemin getirmiş olduğu politik ve söylemsel yumuşamayla beraber Kürtçe siyasal ve kamusal alanda daha görünür olmuştur. Mardin Artuklu Üniversitesi’nde 2011-2012 eğitim-öğretim yılında Türkiye’de ilk defa lisans düzeyinde Kürtçe eğitim vermek üzere Kürt Dili ve Edebiyatı programı, 2012’de de Tunceli Munzur Üniversitesi’nde Zaza Dili ve Edebiyatı bölümü açılmıştır. Bu bölümler Yaşayan Diller Enstitüsü adı altında lisans programlarına başlamışlardır. Ayrıca 2012’de alınan bir karar ile 5. sınıf öğrenciler için Kürtçe seçmeli ders olarak açılmıştır. Devletin Kürtçeye dair bir diğer icraatı da Kürtçe kitapları kendi matbaasında basmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Ehmedê Xanî’nin Mem û Zîn’i 2010 yılında Türkçe çevirisiyle beraber yayımlandı. Böylece Cumhuriyeti tarihinde ilk defa Kürtçe bir kitap devlet kurumu tarafından resmi bir şekilde basılmış oldu.¹⁸ Bütün bunlar devletin ve politik atmosferin Kürtçenin kamusal görünürlüğü ve kullanımı üzerindeki etkisinin ne kadar belirleyici olabileceğini göstermektedir

4.2. Devlet Dışı Aktörler

Siyasal-kamusal alanın Kürtlere ve Kürtçeye açılmasının belki de en önemli aktörü başta PKK olmak üzere 1970 sonrası Kürt hareketleridir. Malmisanij’in de belirttiği üzere “Kürt ulusal hareketinin güçlenmesi Kürtçe kitap yayımını etkileyen önemli bir faktördür. Kürt örgütleri, güçleri oranında kültürel dernekler, kurumlar ve yayınevleri açmakta, Kürtçe kitap, gazete ve dergi çıkarmaktadırlar.”¹⁹ 1992’den beri Kürt televizyonculuğunun (Roj TV, Med TV vd.) gelişmiş olması, Avrupa ve Türkiye’de Kürt dil kurumlarının açılması (Paris Kürt Enstitüsü-1982, İstanbul Kürt Enstitüsü-1992, Kurdi-Der-2006), İstanbul Kürt Enstitüsü’nün 21 Mart 1994’de Zend adında bilimsel konularda Kürtçe araştırmaların yayınlandığı dergiyi çıkartması, 2002’de üniversiteli öğrencilerin anadilde eğitim talep eden ve tüm Türkiye’ye yayılan büyük bir kampanya düzenlemeleri gibi durumlar Kürtçe üzerindeki yasal ve/veya fiili yasağı delmiş bir noktada anlamsızlaştırmıştır. Bu dönemde Kürt hareketi çevresince

¹⁸ Mesûd Serfiraz, *Kurd, Kitêb, Çapxane*, s. 157.

¹⁹ M. Malmisanij, *Türkiye ve Suriye’de Kürtçe Kitap Yayıncılığının Dünü ve Bugünü*, s. 90.

Yeni Ülke (1990), Özgür Gündem (1992) ve Azadiya Welat (1994) gibi Kürtçe ve/veya Türkçe gazeteler de çıkarılmıştır.

Yine bu dönemde, Kürt siyasetçileri ve aydınlarının büyük zorluklara rağmen takındıkları tutum Kürtçenin kamusal alandaki görünürlüğünü olumlu anlamda etkilemiştir. Önemli birkaç örnek vermek gerekirse; 1990'da İnsan Hakları Derneği (İHD) Diyarbakır Şubesi başkanı seçilen Vedat Aydın, 28 Ekim 1990 günü Ankara'da yapılan İHD Genel Kurulu'nda kürsüde Kürtçe konuşmuş ve bu yüzden tutuklanmıştır. 19 Aralık 1990'da ilk duruşmasında da Kürtçe savunma yapan Aydın beraat etmiştir. Vedat Aydın daha sonra Halkın Emek Partisi (HEP) Diyarbakır İl Başkanı olmuş ve 5 Temmuz 1991'de JITEM tarafından kaçırılıp işkence ile öldürülmüştür. 10 Temmuz 1991'deki cenazesinde, Diyarbakır'da 12 Eylül sonrasının en büyük kalabalığı toplanmıştır.

1991 genel seçimleriyle meclise giren HEP milletvekillerinden Leyla Zana, 6 Kasım 1991'de TBMM Genel Kurulu'nda milletvekilliği yeminini bitirdikten sonra Kürtçe “Min vê sondê ji bo gelê Kurd û Tirk xwar” (Ben bu yemini Kürt ve Türk halklarının adına ettim) diyerek 82 Anayasası'yla getirilen Kürtçe yasağında önemli bir gedik açmıştır.

Kısacası, yukarıda verilen ve burada sayılamayacak kadar çok olan örnekten hareketle siyasal ve kamusal alanın Kürtçeye Kürtler tarafından açılması, artık Kürtçe üzerindeki hukuki yasağı anlamsız hale getirmiş fiili engellemeleri de zayıflatmıştır. Aşağıda Kürtçenin kamusal alanda görünürlüğüne önemli katkılar sunan ve bu çalışmanın odağını oluşturan dört Kürt(çe) yayınevi yapılan görüşmeler ışığında tanıtılacak, “çözüm/müzakere” sürecinin ve bu sürecin bitmesinin Kürtçe yayıncılığa etkisi tartışılacaktır.

4.2.1. Nûbihar Yayınevi

Nûbihar Yayınevi, Mart 1992'de İstanbul'da kuruldu. Yayınevi, kurulduktan yedi ay sonra, Ekim 1992'den itibaren tamamı Kürtçe yazılardan oluşan Nûbihar Dergisi'ni çıkarmaya başladı. Bir aylık periyotla çıkmaya başlayan dergi daha sonra üç aylık hale getirilmiştir. Günümüzde de üç ayda bir çıkmaktadır.

Farklı dillerde yazılmış Kürt dili ve kültürüne ait kitapların çevirisiyle yayın hayatına başlayan Nûbihar, dergi ile birlikte yayıncılığı yavaşlatmış ve dergide yer verilmek üzere Kürtçe güncel araştırma-inceleme yazılara ağırlık vermeye başlamıştır. “Dergi süreli bir yayın

ve aylık olduğu için bütün vaktinizi dergiye ayırıyorsunuz. Böyle olunca da yayıncılığınızı ikinci plana atmak zorunda kalıyorsunuz.”²⁰

Süleyman Çevik yayınevinin kuruluş amacının Kürt dilini ve kültürünü geliştirmek olduğunu belirtmiştir. “Kürtlerin diline yönelik baskılara karşı tepkisel, mevcut siyasete karşı da bir reddiye olarak kurulmuş bir yayıneviyiz.”²¹ Nitekim yayınevi ismini Kürt dili ve kültürü üzerindeki etkisi tartışmasız olan Klasik Kürt Edebiyatı’nın en önemli isimlerinden Ehmedê Xanî’nin “Nûbihara Biçûkan” adlı eserinden almaktadır. Nûbihar, “yeni bahar”, yani “Newroz” anlamına gelmektedir. Nûbihar, 25 yıldır yayın hayatına aktif bir şekilde devam etmektedir. Mottosu “Pira navbera do û îro (Dün ile bugün arasındaki köprü)” olan yayınevi bugüne kadar 240 Kürtçe kitap basmıştır. Nûbihar Dergisi’nin 141. sayısı da Kasım 2017’de çıkmıştır.

Nûbihar, aynı zamanda İslami yönü ağır basan bir yayınevidir. Nitekim yayınevi kendini iki önemli hassasiyet üzerinden tanımlamaktadır: Din ve milliyet. Nitekim yayınevi, muhafazakâr ve medrese ehli okurlarına hitaben Arapça harflerle otuza yakın Kürtçe kitap basmıştır. Yayınevinin kuruluşundan bu yana çalışmalarda olan Süleyman Çevik, Arapça harflerle kitap basmalarının nedenini; bunların yazarlarının (melle/seyda-din adamları) ve okuyucularının Latin alfabesiyle okuyup yazamamaları şeklinde açıklamıştır. Aynı zamanda da Klasik Kürt Edebiyatı’nın önemli eserlerini de basan Nûbihar, bu kitapları çoğu zaman hem yazıldıkları hem de Latin alfabesine transkript edildikleri halleriyle, çift alfabeli yayınlamaya çalışmıştır. Ehmedê Xanî, Melayê Cizîrî, Feqîyê Teyran, Elî Herîrî ve Perto Begê Hekarî gibi önemli klasikleri basmıştır.

Muhafazakâr bir yayınevi olan Nûbihar’ın bu çizgiye uygun bir Kürt toplumu oluşturma/inşa etme idealinde olduğu söylenebilir. Nitekim Bediüzzaman Saide Kurdi’nin (Nursi) risalelerinden hareketle kurulan ve çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu Med-Zehra (Zehracılar olarak da bilinir) cemaatiyle de organik ilişkileri vardır. Zehracılar’ın Türkiye ve Kürdistan’ın şehirlerinde öğrenci evleri ve yurtlarının olduğunu bilinmektedir. Bu evlerde kalan öğrencilerin Nûbihar Yayınevinin sadık birer okuru olduğu söylenebilir. Ayrıca yayınevinin genel okur kitlesini de daha çok Kürdistan’daki medreselerde eğitim gören talebeler, seydalar, meleler ile muhafazakâr Kürtler oluşturmaktadır.

²⁰ Süleyman Çevik ile yapılan görüşme, Vezneciler, 13 Aralık 2017.

²¹ Aynı görüşmeden.

4.2.2. Avesta Yayinevi

Avesta Yayinevi 1995 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Avesta, Zerdüştiliğin kutsal kitabının adıdır ve "açıklayıcı bilgi" anlamına gelmektedir. Avesta Yayinevi'nin sahibi Abdullah Keskin, yayinevinin kurulduğu dönemde de Kürt meselesinin şimdiki gibi aktüel olduğunu, herkesin Kürtlere ilişkin bir fikir ve düşünce geliştirdiğini, Kürtleri tartıştığını fakat bir tek Kürtlerin kendilerini tartışmayıp bir düşüncelerinin olmadığını ve böyle bir ihtiyaca cevap verebilmek için kurulduklarını belirtmiştir. Keskin, Kürtlerin kendi geçmişlerini ve geleceklerini, ülkelerini, tarihlerini, edebiyatlarını, sanatlarını, kültürlerini özellikle kendi dillerinde anlatıp anlamaları için Avesta'nın kurulduğunu ifade etmiştir. Keskin'in kelimeleriyle söyleyecek olursak "Avesta Yayinevi kültür kurucu-koruyucu bir yayinevidir."²² Keskin, normalde bunu devletin, üniversitelerin, bakanlık vb. kurumların yapması gerektiğini fakat Kürtlerin bu tür yapılarının olmadığını, bu yüzden de yayinevi olarak bu sorumluluğu yerine getirmek durumunda olduklarını belirtmiştir. Keskin, Avesta Yayinevini, siyasi hareketler dışında -Kürdistan'ın Kuzey parçası içinde- kurulmuş ilk Kürt yayinevi olarak tanımlamaktadır. Yayın hayatına ilk başladıkları dönemde Kürtçeye karşı bir kaydetme ve koruma kaygılarının var olduğunu söyleyen Keskin, sonraki yıllarda teknolojinin gelişmesiyle beraber bu kaygılarının artık kalmadığını belirtti.

Zengin bir kitap arşivi bulunan Avesta, Kürtçe yayıncılıkta önemli bir yere sahiptir. Basmış olduğu başlıca kitaplar; Ehmedê Xanî külliyyatı, Kürdoloji dizisi, güncel, tanıklıklar, Mezopotamya kültürü, sosyal bilim, araştırma-inceleme, lêkolînên ziman (dil araştırmaları), anılar-düşünceler, klasikler, sinema, medya, Kürtçe edebiyat, şahmaran, doğu rüzgârı, şiir, Magna Carducia, Celadet Alî Bedirxan ve Kamiran Alî Bedirxan, Cegerxwîn gibi şair ve yazarların tüm eserlerinden oluşan dizilerdir.²³ 22 yıldır yayın hayatına aktif bir şekilde devam eden yayinevi 2007'de iki yüzüncü kitabını basmış ve bu sayı 2017 itibariyle 600'ü geçmiştir. Yakın zaman içinde ise 1000. kitaba ulaşmayı hedeflemektedir. Yayinevinin okur yelpazesi son derece geniştir. Kürt yayinevleri arasında ekonomik anlamda durumu en iyi olan yayinevlerinden biridir.

Yapmış olduğum görüşmeden ve edinmiş olduğum bilgilerden Avesta Yayinevi'nin liberal milliyetçi bir dil politikasına sahip olduğunu söyleyebilirim. Gerek dil-kültür çalışmaları gerekse de Kürt tarihi üzerine çevirtip yayınlamış olduğu kitaplar da bunu yansıtmaktadır.

²² Abdullah Keskin ile yapılan görüşme, Beyoğlu, 24 Kasım 2017.

²³ Diziler, http://www.avestakitap.com/sayfa.php?sayfa=diziler&me_no=diziler, Erişim Tarihi: 08 Aralık 2017.

Nitekim Keskin'in düşüncesine göre Kürtlerin asimile olabilecekleri tek alan dilleri olan Kürtçedir ve devlet de bundan dolayı bir imha ve asimilasyon politikası uygulamaktadır.

4.2.3. Aram Yayınevi

Aram Yayınevi, 1997 yılında bir grup yayın emekçisi tarafından İstanbul'da kurulmuştur. Yayın politikası; güncel siyaset, Kürt meselesi, alternatif siyasal çözüm arayışları, başka bir deyişle Türkiye'deki yaygın yayıncılıkta göz ardı edilen veya cesaret edilemeyen konular şeklinde özetlenebilir.²⁴ Aram Yayınevi ilk kurulduğu yıllarda ağırlıklı olarak Kürt hareketine yakın yazarların dosyalarını kitaplaştırmıştır. Çalışanlarından Ulaş Güldiken, yayınevinin kuruluşundan günümüze, Kürt tarihi, edebiyatı, güncel meseleler, gerilla anıları, gerilla şiirleri, gün ışığına çıkarılması beklenen tarihsel-toplumsal kayıtlar gibi kategorilerde kitapların basıldığını ifade etti. Bu türlerin yanı sıra tiyatro metinleri, müzik antolojileri, sözlük, Kürtçe gramer ve deyim kitapları gibi çalışmalar da yayınlamıştır. Ayrıca yayına başladığı ilk yıllarda Vesta adlı tarih ve edebiyat dergisi de bu yayınevinden çıkmıştır. 2000'li yılların ortalarına doğru Aram Yayınevi, Kürt hareketinin sosyal bilimler ve Marksist tarih anlayışına getirdiği eleştiriler ve değerlendirmeler çerçevesinde, benzer yaklaşımı benimseyen tanınmış düşünürlerin kitaplarını Türkçe ve Kürtçeye çevirerek yayınlar. Bu bağlamda, Noam Chomsky, Immanuel Wallerstein ve Michael Albert gibi yazarların eserlerine ağırlık verilmiştir.

Aram Yayınevi'nin yazarları büyük oranda gerillalar ve/veya siyasi tutsaklardan oluşmaktadır. Van, Diyarbakır ve İstanbul'da kitapevi şubeleri olan yayınevi, "Aram ronahî ye / Aram aydınlıktır" mottosuyla bugün hala yayıncılığına devam etmektedir. Güldiken, ellerinde bugüne kadar basmış oldukları toplam kitapların net bir listesinin bulunmadığını fakat 450'nin üzerinde kitap bastıklarını ancak bunun 100'den fazlasının yasaklandığını belirtmiştir.

Yayınevi, merkezini 2009 yılında İstanbul'dan Diyarbakır'a taşıma kararı alır. Güldiken, bunun bir ihtiyaç üzerine gerçekleştiğini ve bu süreçten sonra daha çok cezaevlerinde birikmiş edebi dosya ve araştırmalara dayalı çalışmaları, yani "yerli" denilebilecek çalışmalara ağırlık verildiğini belirtmiştir. Bilindiği üzere Aram Yayınevi, Kürt hareketine yakın bir yayın politikası izlemektedir. Muhafız ve Kürt hareketine yakın kitaplar bastığı için yayınevinin kitapları hakkında yasaklamalar ve toplatmalar, yazarlar ya da yayınevi çalışanlarına yönelik

²⁴ Ulaş Güldiken ile yapılan görüşme, Beyoğlu, 15 Aralık 2017.

tutuklamalar olmuştur. Hatta Aram Yayınevi bu tür baskılardan dolayı yayın hayatına kısa bir ara vermiştir.

Yukarıda da belirttiğim üzere Kürt Hareketine yakın olan Aram'ın, Kürt hareketinin ideolojik-teorik yaklaşımının yayılmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Nitekim yayınevi, Kürt hareketinin kuruluşundan 2000'e kadar benimsemiş olduğu Marksist-Leninist paradigmaya paralel bir şekilde teorik çalışmalar ve farklı deneyimlere ait kitaplar çevirip basmıştır. 2000 sonrasında ise Kürt siyasi hareketinin değişen paradigmasına uygun olarak Aram Yayınevi de yayın politikasını değiştirmiştir.

4.2.4. Vate Yayınevi

Yayınevi, İsveç'in başkenti Stockholm'de faaliyet gösteren ve Kürtçenin Kırmancki (Zazaki) lehçesinde yazan bir grup entelektüelin oluşturduğu "Grûba Xebate ya Vateyî" (Vate Çalışma Grubu) tarafından kurulmuştur. Gramer ve sözlük çalışmaları yapan bu grubun temel amacı; Zazaca standart bir yazım dili oluşturmaktır.²⁵

Vate, "söz" anlamına gelmektedir. 2003'te Beyoğlu'nda açılan Vate Yayınevi 13 sene boyunca Taksim'de faaliyetini sürdürmüş ancak 2016'da buradaki yerini kapatarak Cağaloğlu'nda bir depoya taşınmıştır. Yayınevi sahibi Deniz Gündüz ofis olarak evini kullanmaktadır. Cağaloğlu'ndaki depo ise sadece kitapların muhafaza edilmesi ve dağıtılabilmesi için tutulmuştur. Gündüz, yayınevi mekanının kapatılarak kitapların depoya taşınmasını ekonomik nedenlere bağlamış ve yayınevinin kuruluşundan bu yana dışarıdan bazı arkadaşlarının verdiği maddi destekler ile kendisinin çalıştığı farklı işlerle ayakta kaldığını dile getirmiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere Vate Yayınevi, ağırlıklı olarak (yaklaşık %70) Kürtçenin Kırmancki (Zazaki/Zazaca) lehçesinde kitaplar yayınlamaktadır. Bunun yanında Kurmanci lehçesi ve Kürt sorunu; Alevilik; Kürt tarihi ve kültürü ile ilgili değişik alanlardaki tezleri İngilizceden Türkçeye çevirerek yayınlamaktadır. Yayınevi 14 yılda 76'sı Kırmancki olmak üzere toplamda 108 kitap basmıştır. Kırmanckiye bu kadar ağırlık verilmesinin nedenini Gündüz şöyle açıklamaktadır:

Zazaca Kurmanci'den daha dezavantajlıdır. Çünkü Zazacaya yönelik herhangi bir kurumsal destek yoktur. Belediye [DBP ve/veya HDP] ve Mezopotamya Kültür

²⁵ Deniz Gündüz ile yapılan görüşme, Beyoğlu, 03 Aralık 2017.

Merkezi gibi kurumlardan Kırmanciye yönelik ciddi bir destek yok. Dolayısıyla Zazacanın geliştirilmesi belli başlı entelektüellerin çabasına kalmıştır.²⁶

Vate'nin yayın politikasının yukarıda kısaca tanıttığım diğer üç yayınevinden ayrıldığını söyleyebilirim. Dini ya da siyasi bir parti ile organik bağı yoktur. Her ne kadar Kırmanci yazım dilinde bir standartlaşmaya ulaşılmışsa da henüz bu lehçede yeteri kadar üretimin olmadığı açıktır. Hitap ettiği kesimin Kurmanciye oranla çok daha küçük olması ve Kırmancide okur-yazarlığın da daha az olduğu göz önünde bulundurulursa Vate'nin hedeflediği okura kısmen de olsa ulaşabildiği söylenebilir.

5. “Çözüm/Müzakere” Sürecinin Kürt(çe) Yayınevlerine ve Yayıncılığına Etkisi

“Çözüm” ya da “barış” süreci, Türkiye’de uzun yıllardan beri devam eden Kürt sorununu çözmeye yönelik Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetleri döneminde (2009-2015) PKK-devlet görüşmelerine verilen addır. 1999 ve 2004 yılları arasında PKK tarafından tek taraflı ateşkes ilan edilmiş olsa da özellikle 2005’ten sonra çatışmalar şiddetlenerek artmıştır. Bu çatışmalı süreç 2013 yılında kamuoyuna yansıyan PKK-devlet görüşmeleriyle yerini daha ılımlı bir politik atmosfere bırakmıştır. Bu görüşmelerin yasal zemini ise 16 Temmuz 2014’te Resmî Gazete’de yayınlanan “Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun” ile sağlanmaya çalışılmıştır. Tarafların karşılıklı adımları ile yaklaşık iki sene boyunca devam eden süreç, bilindiği üzere 2015 yılında sonlanmış ve PKK-devlet arasındaki savaş yeniden başlamış ve yoğunluğu gün geçtikçe artmıştır.

Görüşme yaptığım dört yayınevi de “çözüm” sürecinin kendilerine ve Kürtçeye olumlu bir şekilde yansıdığını ifade etmiştir. Sürecin, Kürt(çe) yayıncıların kitaplarını daha rahat bir şekilde basıp dağıtımını sağladığı gibi Kürtçe yazan yazara, şaire, okuyucuya, dağıtımçıya ve kitap satıcısına kadar birçok kişi ve kurumu olumlu etkisinin olduğu ifade edilmiştir. Devlet erkanından Kürtçeye dair yapılan olumlu açıklamalar, çeşitli üniversitelerde Kürt Dili ve Edebiyatı bölümlerinin açılması ile Kürtçenin akademi çatısı altına girmesi, devlet kanalı olan TRT’nin kesintisiz Kürtçe yayına başlaması ve devlet kurumu olan Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Kürtçe kitapların basılması bu olumlu havanın önemli faktörleri olmuştur.

Çözüm süreci ile beraber belli adımlar atıldı, TRT6 (Şeş) kanalı açıldı, Diyarbakır’da Zazaca yayın yapan Jiyan TV açıldı. Kürtçenin seçmeli ders olması,

²⁶ Aynı görüşmeden.

üniversitelerde Kürt dili bölümlerinin açılması Kürtçe yayıncılığı olumlu etkiledi hem okur oranında hem de yazar oranında. Talep olarak belli bir artış oldu.²⁷

Aşağıdaki tabloya bakıldığında, farklı nedenleri göz ardı etmeksizin, aslında “çözüm” sürecinin Kürt(çe) yayıncılığa olumlu/olumsuz etkisi net bir şekilde görülecektir. 2006 yılında 84 olan Kürtçe kitap sayısı 2007’de ilk defa 100’ü aşmıştır. 2008’de yayımlanan kitap sayısında bir azalma olsa da ciddi bir düşüş yaşanmamıştır. Sonraki yıllarda önemli bir artış trendi yakalanmıştır.

1923-2017 Arasında Yayınlanan Kürtçe Kitap Sayıları²⁸

1923-1970	6	2004	77
1971-1990	13	2005	73
1991	18	2006	84
1992	38	2007	109
1993	19	2008	96
1994	19	2009	115
1995	18	2010	115
1996	24	2011	144
1997	15	2012	156
1998	26	2013	224
1999	32	2014	250+
2000	34	2015	234
2001	35	2016	190
2002	69	2017	171
2003	79		
Toplam	2483		

“Çözüm/müzakere” sürecinin PKK ve devlet yetkilileri tarafından kendi kamuoylarına duyurulduğu ve toplumun geniş kesimleri tarafından kabul edildiği 2012 yılında basılan Kürtçe kitap sayısı 156’yı, 2013’te ise 224’ü bulmuştur. Siyasal ortamın iyiden iyiye

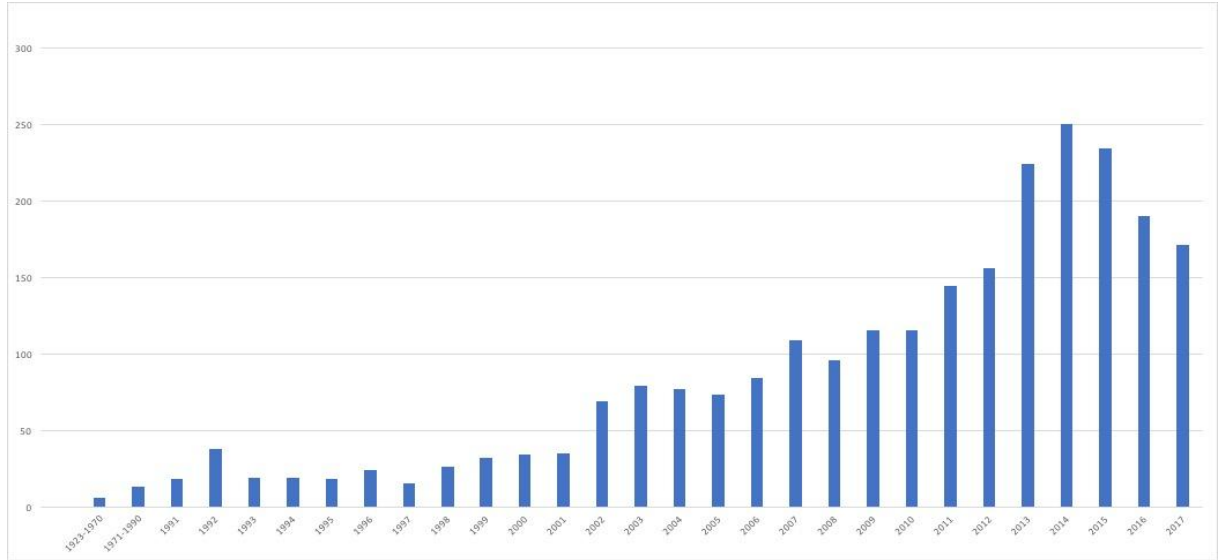
²⁷ Deniz Gündüz ile yapılan görüşme, Beyoğlu, 03 Aralık 2017.

²⁸ 1923-2005 arası için bkz. Rakamlar için bkz. M. Malmîsanij, Türkiye ve Suriye’de Kürtçe Kitap Yayıncılığının Dünü ve Bugünü. 2005-2017 arası için bkz. diyarname.com.

yumuşamasının ve aktörlerin karşılıklı adımlarının diğer birçok alanda olduğu gibi Kürtçe yayıncılığa yansması da doğrudan ve olumlu yönde olmuştur. Karşılıklı olumlu adımların atıldığı ve sürecin zirvede olduğu yıl 2014'tür. 2014 aynı zamanda Kürtçe yayıncılık için de zirve yılıdır. Cemil Oğuz oluşturduğu listede 2014'te yayımlanan kitap sayısını 250 olarak verir, ancak şu dipnotu da ekler “Elime ulaşmayan kitapların da adları var, bundan dolayı diyebilirim ki Kürtçe kitap sayısı bu yıl 250'nin üstündedir.”²⁹

2015'in ikinci yarısında “çözüm” sürecinin bozulması ile beraber Kürtçe kitap sayısında düşüş yaşanmaya başlandığı söylenebilir. Önceki yıl 250'nin üstünde olan Kürtçe kitap sayısı sürecin bozulduğu 2015'te 234'e düşmüştür. 1990'ların ortasında başlayan ve özellikle 2000'lerle birlikte gözle görülür bir şekilde belli olan Kürtçe kitap sayısındaki artış, 2015'te düşüş göstermeye başlamıştır. Tablodan ve aşağıdaki grafikten anlaşılacağı üzere “çözüm” sürecinin bittiği ve savaşın yeniden başladığı sonraki yıllarda Kürtçe kitap sayısında trajik bir azalma görülmektedir. 2016'da 190'a düşen kitap sayısı 2017'de 171'e kadar azalmıştır.

1923-2017 Arasında Yayınlanan Kürtçe Kitap Sayıları

Siyasi-politik dalgalanmanın, özellikle de “çözüm” sürecinin Kürtçe kitap yayıncılığındaki izdüşümünü 2012-2017 yıllarına ait sayılar çok net bir şekilde göstermektedir. “Çözüm” süreciyle birlikte ciddi bir artış trendi yakalayan kitap sayısı, sürecin bozulmasıyla birlikte ciddi anlamda azalmaya başlamış ve bu azalma her geçen yıl daha da artmıştır.

Barış sürecinde kitaplara ilgi gözle görülür şekilde daha fazlaydı. Korkunun egemen olduğu bir yerde, kitapların suç sayılması okuru olumsuz etkiliyor. Suç

²⁹ diyarname.com/news.php?ldx=7971 , Erişim Tarihi: 02 Ocak 2018.

aleti gibi gösteriliyor, bu ister istemez bir ürkeklik yaratıyor. Bir düşüşe sebep oldu son bir iki yılda. Herkes Kürt denilen şeye daha ikircikli ve mesafeli olmaya başladı.³⁰

Devlet üniversitelerindeki Kürt Dili ve Edebiyatı bölümleri, bakanlık bünyesinde Kürtçe kitaplar basılması, özel Kürtçe televizyonlara izin verilmesi ve devlet kanalı olan TRT 6'nın (Şeş) varlığı, Kürtçe çocuk kreşlerinin (Zarokistan) açılması, Kürtlerin yaşadığı çoğu şehirde dil dernekleri ve enstitülerin Kürtçe kurslar açması ve benzerinin yaşandığı bir süreçten; birçok kurumun kapatılıp çoğu kurum çalışanı veya aktivistin evinde kitap bulundurduğu için gözüaltına alındığı ya da tutuklandığı, "çözüm" sürecinde en öndeki raflarında rahatça sergiledikleri kitapları bulandırmaktan para cezalarına çarptırılan kitabevlerine geçilmesi tablo ve grafikte görülen trajik düşüşün de nedenini oluşturmaktadır.

En fazla Kürtçe yayıncılığının ön plana çıktığı, ciddi bir hareketlenmenin olduğu dönem barış [çözüm/müzakere] süreci dönemiydi. Fuarların en fazla olduğu, etkinliklerin çok düzenlendiği, en son 2013-14'te etkinlik düzenledik. Fuarlarda da farklı kesimlerden okur da geliyordu. Artık Kürtleri merak ediyor, terör parantezine sıkıştırmıyor, üzerinde düşünmeye başlıyordu. Mesela anne babası Kürt ama kendisini Kürt kabul etmeyen gençler de gelip babama, anneme kitap alacağım, okuyacak diyordu.³¹

Deniz Gündüz'ün şu sözleri kanımca "çözüm" sürecinin Kürt(çe) yayıncılığa olan olumlu yansımaları göstermesi bakımından oldukça çarpıcıdır.

Mesela çözüm sürecinde PKK üzerine yazılar yazmıştık. PKK'nin nasıl bir organizasyon olduğu ile ilgili akademik bir çalışmaydı. Tabi o dönemler bu konu tartışıldığı için, kitabımız çok ilgi gördü. Dolayısıyla kitapevlerinde vitrinlere bile çıktı.³²

Süleyman Çevik ise devletin tavrının Kürtçe okuyucuyu etkilediğini ve izlediği politikalarla belli bir Kürt okuyucusunun Kürtçe ile mesafesini belirlediğini dile getirdi.

Devletin halkı üzerindeki algısı çok önemli, devletin siyaseti neyse halkın da algısı o oluyor. Çözüm süreci dönemi Türkiye'ye genel olarak olumlu yansıdığı gibi bizim yayıncılığımıza da olumlu yansıdı. İnsanlar çok rahat bir şekilde Kürtçe kitap

³⁰ Abdullah Keskin ile yapılan görüşme, Beyoğlu, 24 Kasım 2017.

³¹ Abdullah Keskin ile yapılan görüşme, Beyoğlu, 24 Kasım 2017.

³² Deniz Gündüz ile yapılan görüşme, Beyoğlu, 03 Aralık 2017.

aldılar, okudular. Bunlarla ilgili başımıza herhangi bir sıkıntı gelmez kanaati ile daha rahat kitap almaya başladılar.³³

Kürt siyasi hareketine yakın olup ona yönelik bir yayın politikası izleyen, okur ve yazar kitlesinin önemli bir kesiminin cezaevinde olduğu Aram Yayınevi çalışanı Ulaş Güldiken “çözüm” sürecin yaşamış oldukları olumlu havayı şöyle anlatıyor:

Müzakere döneminin yayınımıza olumlu etkileri oldu. Yayın politikamızda bir değişikliğe gitmedik fakat basılan kitapların o dönem içinde basımında ve dağıtımında çok ciddi engellemelere maruz kalmadığını gördük. O dönem kitap kapaklarındaki tasarrufu başka dönemlerde daha rahat kullanamazdık. Haliyle yaşanan görece rahatlık özellikle okurumuza ulaşmada bize olumlu olarak yansıdı. Cezaevlerine, fuarlara, kitapevlerine çok rahat bir şekilde kitaplarımızı gönderebiliyor ve tanıtımlarını yapabiliyorduk.³⁴

“Çözüm” sürecinin sona ermesinden doğrudan ve en çok etkilenen yayınevi de Aram olmuştur. Kürt hareketine yakınlığının bunda önemli bir rolü bulunmaktadır. Nitekim 2015 sonrasında 100’den fazla kitabı yasaklanmış ve İstanbul’daki şubeleri yaşanan politik baskı ve onun ekonomik yansımalarından dolayı kapanma noktasına gelmiştir.

5.1. Devrilen Masa ve Kitap

Ocak 2013’te, aralarında PKK’nin kurucu kadrolarından Sakine Cansız’ın da olduğu üç Kürt kadın siyasetçinin öldürülmesi, Ak Parti ve devletin Suriye’deki Kürtlere karşı düşmanlaşan tutumu, Ekim 2014’te yaşanan Kobanê olayları, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın daha önce Dolmabahçe Sarayı’nda devlet erkanı ile HDP milletvekillerinden oluşan İmralı Heyeti’n birlikte okudukları mutabakat metnini doğru bulmadığını açıklaması gibi durumların “çözüm/müzakere” sürecini bitiren kilometre taşları olduğu söylenebilir. Temmuz 2015’te Türk Silahlı Kuvvetleri’ne ait savaş uçaklarının PKK’nin kontrolündeki yerleri bombalaması ve çatışmaların yeniden başlamasıyla “çözüm” süreci de bitmiş oldu. Sürecin olumsuz sonuçlanması 2000’li yıllara nazaran daha şiddetli bir çatışma ortamına yol açmıştır. Savaşın doğrudan kent merkezlerine (Sur, Cizre, Varto...) taşınmasıyla birlikte farklı bir boyut kazandığını da belirtmek gerekir.

Görüşme yaptığım dört yayınevi de “çözüm” sürecinin bozulmasıyla politik, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bir gerileme ve daralmanın yaşandığını, kendilerinin de şimdiye

³³ Süleyman Çevik ile yapılan görüşme, Vezneciler, 13 Aralık 2017.

³⁴ Ulaş Güldiken ile yapılan görüşme, Beyoğlu, 15 Aralık 2017.

kadar hiç görülmemiş bir şekilde bundan olumsuz etkilendiklerini belirtmişlerdir. Bu olumsuz etkinin yayınevleri bağlamında yıkıcı sonuçları özellikle Aram Yayınevi üzerinden net bir şekilde okunabilir. Yukarıda da belirtildiği üzere Kürt hareketinin ideolojik-teorik yaklaşımına paralel bir yayın çizgisi olan yayınevi neredeyse kapanma noktasına gelmiştir.

Gerilla anıları kategorisindeki kitaplar, Abdullah Öcalan'ın kitapları çoğu zaman yasaklanıp toplatıldı. Bugün yaklaşık yüz kitabımız üzerinde satış ve dağıtım yasağı olup kitapçılarda, evlerde, cezaevlerinde el konulmaktadır. Tüm bu durumların yayıncılığımızı sindirmeye ve engellemeye yönelik olduğu çok açık. Düşünün, kitaplarımız basılı fakat depolarda bekletiliyor.³⁵

“Çözüm” sürecinin bitmesinin üzerinden bir yıl geçmeden Temmuz 2016'da yaşanan “darbe girişimi” sonucu olağanüstü hâl (OHAL) rejimi ilan edilmiştir. Her ne kadar OHAL rejimi tüm Türkiye'de geçerli olsa da bunun Kürdistan ve Kürtçe üzerindeki etkisi çok daha ağır olmuştur. Türkiye ve Kürdistan'da Kürtçe eğitim veren kreşler (Zarokistan, Nûbihara Biçûkan), okullar (Ferzad Kemanger, Berîvan İlköğretim okulları), dil kursları (Kurdî-Der, İstanbul Kürt Enstitüsü) ve Kürtçe üzerine faaliyet yürüten çoğu kurum Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK) ile kapatılmıştır.

Ne zaman ki çözüm süreci çok kötü bir şekilde bitti, devlet memurları, öğretmenleri çeşitli soruşturmalarda görevden aldı, birçok insan dedi ki ‘Ya biz Kürtçe yayınlardan dolayı o damgayı yiyebiliriz. Bizim de başımıza bir şey gelebilir.’ diye mevcut kitaplarını yok eden insanlar oldu. Kitaplarını bir yerlere verenler oldu, kitap yakanlar oldu, biz bunları duyduk. Bana dediler ki: ‘Ben kitaplarımı yaktım.’ İnsanlar korktu, kendi ekmek derdine düştü.³⁶

Barış isteğini kamusal alanda dillendiren birçok Eğitim-Sen’li öğretmen, devlet memuru ve “Barış İçin Akademisyenler” KHK ile görevlerinden ihraç edilmiştir ve bu devam etmektedir. Birçok televizyon kanalı (İMC TV, Hayat TV...), gazete (Azadiya Welat, Özgür Gündem...), ajans (DİHA, JİNHA...) vakıf ve derneğin faaliyetine son verilmiş ve malvarlıklarına el konmuştur. Sürecin bozulmasıyla HDP ve DBP’li belediyelere kayyumlar atanmış ve bunların ilk icraatları belediye bünyelerindeki Kürt kültür-sanat kurumlarını kapatmak ve Kürtçe tabelaları indirmek olmuştur.

Çözüm sürecinin bitmesiyle beraber okuyucu sayısında bir azalma oldu. Yazar ya da çıkan ürün sayısında da bir azalma oldu. Ekonomik sorun kendisini daha

³⁵ Ulaş Güldiken ile yapılan görüşme, Beyoğlu, 15 Aralık 2017.

³⁶ Süleyman Çevik ile yapılan görüşme, Vezneciler, 13 Aralık 2017.

belirgin göstermeye başladı. Şu an da kötü bir atmosfer var yayıncılık açısından. Bir de ekonomik bir kriz var, kriz olunca insanların ilk kısıtıkları şey kitap gibi şeyler oluyor. Yoğun milliyetçi bir söylem geliştirildi hükümet tarafından, bu her şeyi çok olumsuz etkiliyor. Politik atmosferden direk etkileniyoruz, çünkü Kürtlerle ilgili bir iş yapıyoruz. Sonuçta Kürt politik hareketi de dil mevzusunu da ayırıcı bir sembol olarak kullanıyor... TV'lerin, gazetelerin, tiyatroların, dil kurumlarının kapatılması bunlar hep baskı unsurlarıdır.³⁷

“Çözüm” sürecinin bitmesiyle kitapların dağıtımını Kürt(çe) yayıncılığının yaşadığı temel sorunlardan biri haline gelmiştir. Daha önce birden fazla dağıtım şirketiyle çalışan yayınevleri sürecin bozulmasıyla kitaplarının iade edilmesi ve iş akitlerinin sonlanmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Bozulan süreçle birlikte cezaevlerinde yaşanan hak ihlallerinden biri de kitap yasakları ya da sınırlamaları olmuş ve daha önce her türlü kitabın gönderilebildiği cezaevlerine kitap gönderilmez olmuştur. Bir diğer konu da kitapevleridir. Daha önce rahatlıkla her yayınevinin kitaplarını satan kitapevleri sürecin bozulmasından sonra artık özellikle Aram gibi baskı altında olan yayınevlerinin kitapları başta olmak üzere birçok Kürtçe ve Türkçe kitaba raflarında yer vermemekte ve ellerinde olan kitapları da iade etmektedirler.

Bahsettiğimiz yüze yakın kitapçıdan bugün itibarıyla ancak ona yakınıyla düzenli alışverişimiz devam ediyor. Büyük dağıtım şirketlerinden sadece biri bizimle çalışmaya devam ediyor ki daha önceleri beşe yakın büyük dağıtımçıyla çalışıyorduk. Daha önceleri Türkiye'nin bizim okurun olduğu ve kitap temin ettiği her ilinde veya kitapçısında kitaplarımız bulunuyordu. Tabi kitapçıdan başlayan engellemeler ve yasaklar uygulanınca bu haliyle dağıtımçıya, oradan da bize yansıdı.³⁸

Siz kitaplarınızı çok rahat bir şekilde istediğiniz yerlere gönderemiyorsunuz artık. Cezaevlerine dergi gönderiyoruz, idare kabul etmiyor diye mühür basıp geri gönderiyorlar. Dergimizi postaneye veriyoruz, oradaki adam çöpe atıyor. Mesela dağıtım gidiyorsun, diyorsun biz bu kitaplarımızı satmak istiyoruz, dağıtımçı sana art niyetle bakıyor.³⁹

³⁷ Deniz Gündüz ile yapılan görüşme, Beyoğlu, 03 Aralık 2017.

³⁸ Ulaş Güldiken ile yapılan görüşme, Beyoğlu, 15 Aralık 2017.

³⁹ Süleyman Çevik ile yapılan görüşme, Vezneciler, 13 Aralık 2017.

5.2. Yayınevleri Özelinde “Çözüm” Süreci ve Sona Ermesi

“Çözüm” süreci görüşme yaptığım dört yayınevini de her anlamda olumlu yönde etkilemiştir. Okurların kitaplara olan ilgisinin artmasıyla ekonomik, kitap-dergi dağıtımı üzerindeki devlet baskısının azalması ile de ulaşılan kesim açısından olumlu bir etkiden bahsedilebilir. Bu ise doğrudan basılan kitap sayısına yansımış ve yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere ciddi bir artışa yol açmıştır. Kısacası, her ne kadar bu gelişme için müzakere sürecinin tek faktör olacağı söylenemese de en önemlisi olduğu muhakkaktır. Nitekim karşılıklı ateşkesin yaşandığı bu “barış” yıllarında Kürtçe yayıncılık tarihi boyunca ulaşamadığı kitap sayısını ulaşmıştır.

“Çözüm” sürecinin yayıncılığa olumlu etkisi, görüşmelerin sonlanması ve “müzakere” masasının devrilmesiyle yaşananlardan da anlaşılabilir. Birçok Kürt yayınevinin; çalışılan birçok dağıtımcının artık birlikte iş yapmak istememesi ve kitapları iade etmesi, kitabevlerinin başta Aram olmak üzere birçok Kürt yayınevinin kitaplarını sat(a)maması ve okuyucuya ulaşamama, kitap toplatma ve yasaklamalarının artmasıyla ekonomik açıdan zarar etme ve okur sayısında ciddi azalma yaşanması gibi olumsuzluklardan dolayı ya da doğrudan etkilendiği söylenebilir. Aşağıda, çalışma bağlamında ele alınan dört yayınevi özelinde “çözüm” sürecinin ve sürecin olumsuz sonlanmasının etkilerine değineceğim.

5.2.1. Nûbihar Yayınevi

Kürt/Kürdistan tarihi ve kültürüne dair çoğunlukla Kürtçe kitaplar basan Nûbihar Yayınevi'nin kataloğunda İslami kitaplar da önemli bir ağırlık oluşturmaktadır. Süleyman Çevik'in deyişiyle “Nûbihar aynı zamanda dini bir yayınevidir.”⁴⁰ Muhafazakâr-İslami yapısından dolayı, başta 28 Şubat olmak üzere siyasal İslamcı hareketleri etkileyen farklı politik gelişmeler ile “çözüm” sürecinin sonlanması sonrası yayınevinin yaşadıklarını karşılaştırmasını istediğim de Çevik'in yanıtı şöyle olmuştur:

Hiçbiri bu kadar etki etmemişti. 90'lı yıllardan 2000'ne kadar bölgede çatışmaların çok yoğun olduğu dönemlerde bazen ateşkesler ilan ediliyordu, bazen de çok büyük çatışmalar yaşıyordu. O çatışmaların hep böyle devam edeceğini ve ateşkesin de geçici olduğunu halk biliyordu. 28 Şubat, Ergenekon gibi şeylerin toplumun hepsine olduğu gibi Kürtlere de bir yansıması olabilir. Ama genel olarak bizim kriz dönemlerinde dahi, 90'lı yıllardan bahsediyorum, kitap okuru

⁴⁰ Süleyman Çevik ile yapılan görüşme, Vezneciler, 13 Aralık 2017.

azalmıyordu. Kürtler dışında gelişen olayların bizim okur kitlesi üzerinde fazla bir etkisi olmadı.⁴¹

Çevik'in, "çözüm" sürecinin sonlanması sonrasında dair değindiği diğer bir önemli konu da "suçun şahsiliği" ilkesinin devlet tarafından artık ihlal ediliyor olmasıdır. Çevik'in yayıncılık bağlamında aktardıklarına göre 90'lı yıllarda devlet baskısına uğrayıp göğüs germiş birçok kişi sürecin bozulmasından ve bununla ilişkili olarak suçun şahsiliği ilkesinin ortadan kalkmasından sonra artık baskıya karşı koymaktan ya da cezaevine girmeyi göze almaktansa kitaplarını iade etmişlerdir. Bunun en önemli nedeni ise korku ya da kişisel cezalandırma değil, "suçun şahsiliği"nin devlet tarafından ihlal edilmesi ve "suçlu" bulunanların ailelerinin sorumlu tutularak yaptırımlara maruz kalması şeklinde ifade edilmiştir. Çevik'e göre bu durum, Kürtçe kitap okuyucusunun zihninde de kitap bulundurmaya bir suç unsuruna dönüştürmüştür. Bundan dolayı, Kürtçe kitap alan/bulunduran birçok kişi, özellikle de devlet kurumlarında çalışan ya da ilişkili olanlar, bir yandan kitap almayı bırakırken diğer yandan evlerinde bulundurdukları kitapları da ya iade ya da imha etmişlerdir.

Birçok kişi kendisi bazı şeyleri göğüsleyebilecekken iş ailesine, akrabalarına, ticaretine varacak bazı durumlar oldu bu soruşturmalarda. İnsanlar kendisini feda edebilecekken, ailesini, çocuklarını feda edemez durumundan dolayı buna uzak durdular. Hukukta suçun şahsiliği esastır. Yani bir kişi bir suç işlediği zaman o kişi o suçtan yargılanır. Ama benim kardeşim bir suç işlemiş, ben kardeşimin suçuna ortak olamam ki. Böyle bir durum olunca birçok insan bu meselelere uzak durmaya başladı. Çözüm sürecinin bozulması iki senedir bizi çok kötü bir şekilde etkiledi. Sadece bizi değil, konuştuğum bütün yayınevlerinde böylesi bir etkisi var. Çünkü bölgedeki kitapevlerinden gidiş gelişlerde azalmalar olmuş, kitapçılar kapandı, kitapevleri eskisi gibi iş yapamıyor. Dolayısıyla böyle bir sıkıntı var, hepimize bir sıkıntısı oldu.⁴²

Özetle, sürecin bozulmasıyla Nûbihar Yayınevi'nin daha önce iş yaptığı dağıtım şirketleri azalmış ve çalıştığı kitapevlerinden de kitapları iade edilmiştir. Bu da okura ulaşılmasını olumsuz etkilemiş ve zaten azalmakta olan okur sayısını daha da aşağılara çekmiştir.

Mesela eskiden Ankara'da bir yayınevi Kürtçe kitap bulundururken artık bulundurmamaya başladı. Bazı kitaplarımız iade edildi. O süreç içerisinde [dağıtımcılar ve kitapevleri] yeni kitap da istemeyince işlerimiz aksadı.

⁴¹ Süleyman Çevik ile yapılan görüşme, Vezneciler, 13 Aralık 2017.

⁴² Süleyman Çevik ile yapılan görüşme, Vezneciler, 13 Aralık 2017.

Adam her ay kitap isterken dört ayda, beş ayda kitap istemeye başladı. Ya da 10-20 tane kitap isterken 2-3 tane istemeye başladı. Onlardan gelen siparişler azalmaya başladı veya hiç kitap istemeyenler oldu.⁴³

5.2.2. Avesta Yayınevi

Abdullah Keskin, Avesta'yı, Kürt kültürünün koruyuculuğunu yapan ve siyasi hareketler dışında kurulan ilk yayınevi olarak tanımlamaktadır. Yayınevi, Kürtçe ve onun gelişimine verilen değer üzerinden kurulmuştur. Ticari kaygıyla yayıncılık yapmadıklarını belirten Keskin, Kürtçenin pazarının daha gelişmediğini ve bunun da yayıncılardan okurlara kadar her kesimi zorladığını belirtti. “Ben kar tüccarı değilim, kelime tüccarıyım. Kelimelerimize ne kadar değer verileceği her zaman bizim elimizde değil, ama şu ana kadar bizi ticari olarak ayakta tutan anti-ticari davranışımızdır, ticari davranışımız değil.”⁴⁴

Diğer Kürt(çe) yayınevleri gibi Avesta da “çözüm” sürecinden olumlu etkilenmiştir. Örneğin Mardin Artuklu Üniversitesi Kürt Dili ve Edebiyatı bölümü öğrencilerinin dersleri için hazırlanan listelerde Avesta'nın birçok kitabına yer verilmiş ve bu, yayınevini ekonomik açıdan rahatlamıştır. Ancak “çözüm” sürecinin bozulmasından sonra yukarıda bahsedilen birçok olumsuzluk, bu bağlamda akademisyenler üzerindeki baskı, okur ilgisini azaltmış ve bunun yayınevine ekonomik yansıması olmuştur. Yayınevi çalışanları 2017'de 36.'sı düzenlenen Uluslararası İstanbul Kitap Fuarı'nda geçmişe oranla ciddi bir ilgisizliğin olduğunu belirtmişlerdir. Avesta Yayınevi de daha önce iş yaptığı dağıtım şirketleri ve kitapevleri ile artık çalışamaz duruma gelmiş ve kitap dağıtım ve satışında ciddi bir azalma yaşamıştır. Diğer yayınevlerine benzer bir biçimde kitapları iade edilmiş ve okura ulaşması zorlaşmıştır.

Çözüm sürecinin bitimi ve çatışmaların başlamasıyla birlikte iadeler de başladı. Mesela Remzi Kitapevi bizden 50 tane Mem û Zîn almıştı. 28 tanesini iade ettiler, 22 tanesini satmışlardı. Ellerinde bir tane bile bırakmadılar.⁴⁵

“Çözüm” sürecinin bitmesinden sonra kentlerde başlayan çatışmalarda yayınevinin Diyarbakır Sur'daki kitap deposu yakılmış, bunun üzerine yayınevi Diyarbakır Ofis'teki kitapevini de kapatmıştır.

⁴³ Süleyman Çevik ile yapılan görüşme, Vezneciler, 13 Aralık 2017.

⁴⁴ Abdullah Keskin ile yapılan görüşme, Beyoğlu, 24 Kasım 2017.

⁴⁵ Abdullah Keskin ile yapılan görüşme, Beyoğlu, 24 Kasım 2017.

5.2.3. Vate Yayınevi

Kırmancki (Zazaki) kitapları ağırlıkta olan Vate'nin okur kitlesinin Tunceli ve Bingöl'de devlet tarafından açılan Zaza Dili ve Edebiyatı bölümlerinden sonra genişlediği söylenebilir. Ayrıca, devletin Kürtçe yayın yapan televizyon açması Deniz Gündüz'e göre durumu normalleştirmiş ve yayınevlerine olan ilginin artmasına da yol açmıştır. Ayrıca, yaşanan "barış" sürecinin, Kırmanckinin yok olma tehlikesine karşı insanların kendi dillerine sahip çıkması üzerinde olumlu etki yarattığını ifade eden Gündüz, yayınevlerine bu yönlü bir ilgi yoğunluğunun olduğunu söyledi.⁴⁶

Görüşüğüm dört yayınevi arasında ekonomik durumu en kötü olan Vate Yayınevi'dir. Yayınevi, Avesta, Nûbihar ve Aram gibi birçok Kürt(çe) yayınevinin katıldığı 36. Uluslararası İstanbul Kitap Fuarı'na (TÜYAP) ekonomik yetersizliklerden dolayı başvurmamıştır.

Biz daha önce TÜYAP'a katılıyorduk fakat ekonomik nedenlerden dolayı katılmamaya başladık. Çünkü onların kirası çok yüksek oluyor ve tamamen ticarete yönelik bir sistemi var. Bizim gibi dezavantajlı durumda olan yayınevlerine herhangi bir şeyi yok, teşvik yok. Daha çok ticari bir kuruluş gibi işliyor. Biz kendi kiramızı karşılayamıyorduk, böyle olunca katılmamaya başladık. Çünkü ekonomik olarak kaldıramadık.⁴⁷

Yayınevinin yaşadığı ekonomik zorluklar, baskısı tükenmiş kitapların yeniden basımında, belli kitapların telif halkları ve çevrilmesinde ciddi sıkıntılara yol açmaktadır. "Tükenen çok kitabımız var ama onları yeniden basmak zor, romanlar var mesela. Benim ilk Zazaca romanım tükendi misal. Onu yeniden basamıyoruz. Şöyle düşünüyoruz; onu zaten bastık, ona harcayacağımız parayı yeni bir kitaba veya yazara harcayalım. İmkanları zorlayarak Zazaca kitapların çoğalmasına yönelik bir yayın yapıyoruz."⁴⁸

"Çözüm" sürecinin bitmesiyle beraber Vate Yayınevi bağlamında okuyucu, yazar ve ortaya çıkan ürün sayısında azalma yaşanmıştır. Gündüz, "çözüm" sürecinin sonlanması ve çatışmaların tekrar başlamasının yayınevinin yaşadığı ekonomik sıkıntıları daha da belirginleştirdiğini ve Beyoğlu'ndaki ofislerini kapatmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Gündüz, karşılaştıkları en önemli sorunlarından biri olarak dağıtım meselesini online kitap

⁴⁶ Deniz Gündüz ile yapılan görüşme, Beyoğlu, 03 Aralık 2017.

⁴⁷ Deniz Gündüz ile yapılan görüşme, Beyoğlu, 03 Aralık 2017.

⁴⁸ Deniz Gündüz ile yapılan görüşme, Beyoğlu, 03 Aralık 2017.

satışlarının başlamasıyla kısmen aştıklarını ifade etmiştir. Ayrıca, evini yayınevinin ofisi olarak kullanan Gündüz, başka işlerde de çalışarak Vate'nin çalışmalarının devam etmesini sağlamaktadır.

5.2.4. Aram

Yukarıda belirtildiği üzere, Kürt siyasi hareketine yakın bir yayın politikası izleyen Aram, “çözüm” sürecinin bozulmasından diğer yayınevlerine oranla en fazla ve doğrudan etkilenmiştir. Yayınevini kuranların bir kısmı ve yazarlarının büyük bir bölümü cezaevindedir. Aram, “çözüm” süreci bittikten sonra özellikle kitap toplatmaları, yasaklamalar ve dağıtımda ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Süreç devam ederken beş büyük dağıtım şirketi ile çalışan yayınevi, sürecin bozulmasından sonra sadece bir dağıtım şirketi ile çalışmaya devam etmiştir. Yine süreç devam ederken yüze yakın kitapçıya kitap gönderen yayınevi, sürecin bitmesinden sonra ona yakın kitapçı ile alışverişini sürdürmektedir. Sürecin olumlu havasıyla cezaevlerine kitap gönderiminde sıkıntı yaşamayan Aram Yayınevi, süreçten sonra önemli bir okur kitlesinin bulunduğu cezaevlerine kitap gönderemez olmuştur. Tüm bunların sonucunda yayınevinin İstanbul'daki iki şubesinin de kapanma noktasına geldiği ifade edilmiştir.⁴⁹

⁴⁹ Güldiken ile yapılan görüşme, Beyoğlu, 7 Ocak 2017.

6. Sonuç

Yasaklamalar, asimilasyon ve dil kırım (language cide) politikalarının neredeyse Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze devam etmesi Kürtçenin yaşamış olduğu en önemli baskılardır. Malmisanij'in kelimeleriyle söyleyecek olursam "Türkiye'deki Kürtçe kitap tarihi, tümüyle bir baskı ve sansür tarihidir."⁵⁰ Buna paralel bir şekilde, ne zaman devlet Kürtçeye yönelik olumlu adımlar atsa, konuşan, yazan ve okuyanın da dile karşı mesafesini azalttığı ve Kürtçenin gerek gündelik dilde gerekse de farklı mecralardaki kullanımının arttığı söylenebilir. Bu çalışmada, yayınevleri özelinde ele alınan durum da bunun bir örneğini oluşturmaktadır.

Görüştüğüm dört yayınevi de Kürtçenin politik atmosferden doğrudan etkilendiğini, ateşkes dönemlerinin Kürtçe yayıncılığa olumlu yansıdığını ve savaş dönemlerinin ise olabildiğince kısıtlayıcılığında hemfikirdi. Ancak "çözüm/müzakere" sürecinin sonlanması ve sonrasında yaşanan çatışmalı dönemin kendilerini hiç olmadığı kadar ekonomik olumsuz etkilediğini özellikle belirttiler. Bu olumsuz etki, dağıtımcıların kitaplarını dağıtmaması, kitabevlerinde kitaplarının satılmaması, okurlarının kitap almaktan çekinmesi, yayınlarının yasaklanması ve toplatılması gibi sonuçlara yol açmıştır. Tüm bunlar ise ekonomik sıkıntılara yol açmış ve yayınevlerini son derece zorlamıştır.

Bu çalışmaya başlarken karşıma birden fazla siyasal dalgalanmanın çıkacağını düşünüyordum. Ancak, birbirinden farklı ideolojik-politik yaklaşımı benimseyen dört Kürt(çe) yayınevi ile yaptığım görüşmeler sonrasında en çok etkilenilen dönemin "çözüm" sürecinin sonlanması olduğunu fark ettim. 90'lı yılların sert atmosferi bile yayınevlerini sürecin bitmesi kadar olumsuz etkilememiş. Muhafazakâr-İslami bir yayınevi olan Nûbihar 28 Şubat Darbesi'nden bile bu kadar olumsuz etkilenmemiştir. Yayınevinin kuruluşundan bu yana çalışmalarında olan Süleyman Çevik, 90'lı yılları bugünle kıyasladığında o yılların "bahar" gibi olduğunu belirtmiştir. Türkiye siyasal tarihinde hiçbir toplumsal/politik olay Kürt(çe)yayınevlerini bu denli olumlu ve/veya olumsuz etkilememiştir. OHAL dönemleri, parti kapatılmaları, 90'lı yılların çatışmalı ortamı, 2003 Irak Savaşı, Ortadoğu'da süren savaşlar, darbeler vs. "çözüm" süreci kadar yayınevlerini etkilememiştir.

⁵⁰ M. Malmisanij, Türkiye ve Suriye'de Kürtçe Kitap Yayıncılığının Dünü ve Bugünü, s. 93.

1980’li yıllardan itibaren silahlı mücadele yürüten Kürt siyasi hareketinin Kürtçeyi kamusal alanda görünür kılan çeşitli adımlar atması, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girmek istemesinin sonucu rejimde yapılan yasal ve/veya pratik düzenlemeler, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve küreselleşme fenomeni gibi farklı faktörler Türk devletinin 1991’de dil yasaklarını kaldırması sonucunu doğurmuştur.

“Çözüm/müzakere” sürecinde ise devlet tarafından atılan olumlu adımlar Kürtçeyi kamusal alanda daha görünür kılmıştır. Devlet televizyonundan aralıksız Kürtçe yayın yapılması, Turizm ve Kültür Bakanlığı bünyesinde Kürtçe kitapların basılması, Kürtler ve Kürtçe üzerindeki baskının azalması Kürt okurun zihninde de artık Kürtçe kitabın suç unsuru olarak sayılmayacağı algısını oluşturmuştur. Yine devlet tarafından çeşitli üniversite bünyelerinde Kürt Dili ve Edebiyatı ya da Zaza Dili ve Edebiyatı bölümleri açılması Kürtçe kitap basan yayınevleri için belli oranda bir talep oluşturmuştur. Tüm bu gelişmeler ise Kürtçenin “pazarını” genişletmeye başlamıştır.

Ancak “çözüm” sürecinin bitmesinden sonra devlet tarafından atılan bütün adımlar neredeyse geri çekilmiştir. Bu dönem, Kürt(çe) yayıncılık tarihinin ekonomik-politik ve hukuki baskı anlamında belki de en zor süreci olmuştur. Devletin Kürtçeye olan mesafesinden hareketle Kürtçe kitaplara yönelen belli bir Kürt(çe) okurun olduğuna değinmiştim. Süreç bittikten sonra bu okur kitlesinin zihninde yer alan Kürtçeden dolayı zarar görürüm endişesi okur sayısını azaltmıştır. Yayınevlerine verilen siparişler ve Kürtçe kitapların yoğunlukta olduğu kitabevlerine gidiş-gelişler de azalmıştır. Yine kitap dağıtım şirketleri beraber çalıştıkları Kürt(çe) yayınevleri ile sürecin bozulmasından sonra çalışmamaya başlamıştır. Özellikle Aram Yayınevi, Kürt siyasi hareketine yakın olmasından dolayı kitap yasaklamaları ve toplatmaları ile karşı karşıya kalmış ve İstanbul’daki kitabevleri (Beyoğlu-Kadıköy) kapanma noktasına gelmiştir. Diğer üç yayınevi de “çözüm” görüşmelerinin bitmesi ve sonrasındaki çatışalı sürecin Kürtçeye yönelik hem okur hem de kitabevlerinin ilgisini azalttığı, dolayısıyla ekonomik sıkıntılar ile yüz yüze kaldıklarını belirtmiştir. Nitekim Vate Yayınevi, Beyoğlu’nda bulunan ofisini kapatmak zorunda kalmış, sahibi yazar ve editör Deniz Gündüz kendi evini yayınevinin ofisi olarak kullanmaktadır. “Çözüm” süreciyle beraber bir yılda basılan Kürtçe kitap sayısı tarihinin en yüksek oranına (250+) ulaşmış, mamafih sürecin bozulmasından sonraki

 sene boyunca bu sayı ciddi oranda azalmıştır. Baskı ortamı okuyucuyu kadar Kürt(e) yazar, şair, çevirmen ve benzerlerini de etkilemektedir. Yine Kürtçe eğitim veren okullar, enstitüler, kreşler, dernekler kapatılıp Kürtçenin kamusal alanı daraltılmaya çalışılmıştır. Bu durum bir yandan var olan okuyucuyu olumsuz etkilemiş diğer yandan yeni Kürtçe okuyucu oluşması önünde ciddi bir bariyer olmuştur. Sonuç olarak, “zm” sürecinin bozulması Kürt(e) yayıncıları maddi-manevi her yönden olumsuz etkilemiştir. Yayıncılarla beraber okuyucu, yazar, şair, çevirmen; dağıtımcı, kitabevi ve matbaaları da etkilendiğini unutmamak gerekiyor.

Kaynakça

ALAKOM, Rohat, (1998). Eski İstanbul Kürtleri (genişletilmiş ikinci baskı), İstanbul: Avesta.

ANDERSON, Benedict, (1983). Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, çev. İskender Savaşır, İstanbul: Metis.

HANİOĞLU, M. Şükrü, (1981). Bir Siyasal Düşünür Olarak Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi, İstanbul: Üç Dal Neşriyat.

HASSANPOUR, Amir (2005). Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil 1918-1985, çev. İbrahim Bingöl ve Cemil Gündoğan, İstanbul: Avesta.

MALMÎSANIJ, M. (2006). Türkiye ve Suriye'de Kürtçe Kitap Yayıncılığının Dünü ve Bugünü, İstanbul: Vate.

MALMÎSANLI, M., *Osmanlı Döneminde Yazılan Kürtçe Eserler Üzerine*, Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı 54, Yıl 1988, s. 387-391.

SERFIRAZ, Mesûd, (2015). Kurd, Kitêb, Çapxane: Weşangeriya Kitêbên Kurdî di Dewra Osmaniyana de (1844-1923), İstanbul: Peywend.

YEŞİLMEN, Dawid, *Li Ser Weşangerî û Edebîyata Kurdan a Serdama Osmanî: Bi Mesûd Serfiraz re Hevpeyvîn*, Kovara Wêje û Rexne, Hijmar 8, Sal 2017, r. 114-140.

diyarname.com